

УДК 78:373.5.015.31

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2023-1-1>

ІГРОВІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Буцяк Вікторія Іванівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри гри на музичних інструментах

Інституту мистецтв

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID ID: 0000-0001-7022-6003

e-mail: bytsak@gmail.com

Модернізація змісту та методів вітчизняної мистецької освіти супроводжується впровадженням ефективних підходів і нових форм до музично-естетичного розвитку школярів. У пропонованій статті розглянуто питання про значення ігрових форм організації музично-ритмічної діяльності учнів, які забезпечують рухову активність, розвиток музичних здібностей і окремих ритмічних навичок, усвідомлення естетичної виразності ритму як засобу виразності та мають оздоровчий ефект.

Природною реакцією дітей на музику є рух, який посилює емоційний відгук на неї, інтерес, увагу, радісне відчуття та задоволення. Під час музичних занять ця мимовільна моторно-емоційна реакція стає осмисленою та виразною на основі застосування різних організаційних форм, спеціальних методів і прийомів, ігрових також.

Актуалізовано думку, що гра є провідним видом діяльності дітей, яка задовольняє їхні біологічні, духовні та соціальні потреби. Вона сприяє активному пізнанню довкілля та себе в ньому, усвідомленню власного «Я» і своїх можливостей, посиленню прагнення застосовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях, розвитку вміння орієнтуватись у нових умовах і критично оцінювати отриманий результат, прагнути до його вдосконалення, самостійності та творчості. Як активна творча діяльність гра спрямована на вираження емоційної реакції на музичний твір через відповідні рухи тіла, які допомагають повніше сприйняти та пізнати його художньо-образний зміст, засоби музичної виразності. Окрім цього, ритмічно організовані рухи під музику чинять на особистість дитини терапевтичну дію, покращують її фізичний, психологічний і емоційний стан.

Організація музичної діяльності з ритмічного розвитку школярів на уроках музичного мистецтва та в позаурочний час потребує активної роботи педагога, його гнучкості в реагуванні на освітні потреби та запити, а також відкритості до інновацій і творчості.

Ключові слова: музичне мистецтво, учні, діяльність, рух, ритм, ігрові форми.

GAME FORMS OF MUSICAL AND RHYTHMIC ORGANIZATION ACTIVITIES OF SCHOOLCHILDREN

Victoria Bytsyak

Rivne State University of the Humanities

Modernization of the content and methods of domestic art education is accompanied by the introduction of effective approaches and new forms to the musical and aesthetic development of schoolchildren. The proposed article examines the importance of game forms of organizing pupils musical and rhythmic activities, which provide motor activity, the development of musical abilities and certain rhythmic skills, awareness of the aesthetic expressiveness of rhythm as a means of expression, and have a health-improving effect.

The natural reaction of children to music is movement, which increases emotional response to it, interest, attention, causing joyful feeling and satisfaction. During music lessons, this involuntary motor-emotional reaction becomes meaningful and expressive based on the use of various organizational forms, special methods and techniques, including game ones.

The opinion that play is the leading activity of children that satisfies their biological, spiritual and social needs has been updated. It promotes active knowledge of the environment and oneself in it, awareness of one's own "I" and one's capabilities, strengthening the desire to apply acquired knowledge in various game situations, development of the ability to navigate in new conditions and critically evaluate the obtained result, strive for its improvement, independence and creativity. As an active creative activity, the game is aimed at expressing an emotional reaction to a musical piece through appropriate body movements, which help to more fully perceive and understand its artistic and figurative content, means of musical expressiveness. In addition, rhythmically organized movements to music have a therapeutic effect on the child's personality, improving his physical, psychological and emotional state.

The organization of musical activities for the rhythmic development of schoolchildren in music lessons and extracurricular time requires the active work of the teacher, his flexibility in responding to educational needs and requests, as well as openness to innovation and creativity.

Key words: musical art, pupils, activity, movement, rhythm, game forms.

Постановка проблеми. Сучасна динаміка суспільного розвитку потребує активної реакції всіх державних інституцій, зокрема й освіти, на виклики, пов'язані з війною, пандемією, економічною кризою тощо. В умовах військового стану в Україні не втрачає пріоритетності вимога до забезпечення прав громадян на освіту та якісні освітні послуги. Особливої ваги набувають завдання, окреслені у «Плані заходів з реалізації національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі», який був затверджений Кабінетом Міністрів України (2021). Важливе місце в цьому документі належить положенням про обов'язкове запровадження рухових інтерактивних форм навчання, вправ під час занять і рухові перерви. Нового змісту набуває ігрова діяльність учнів в умовах очного, дистанційного та змішаного навчання, перебування в бомбосховищах, в інших ситуаціях.

Незважаючи на наявні теоретичні та методико-практичні здобутки в галузі музичної освіти, актуальними залишаються проблеми, які вимагають вдосконалення форм і методів музично-естетичного розвитку учнів, наповнення їх інноваційним змістом.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Важливість гри в особистісному та творчому розвитку обґрунтовується в численних дослідженнях, де її трактують як природний мотиватор діяльності (З. Фрейд), як можливість набуття соціального досвіду (Е. Еріксон), умову соціалізації (А. Валлон), важливе джерело формування соціальної свідомості (Д. Ельконін), спосіб активного засвоєння людської культури (Л. Виготський), засіб розвитку базових засад особистості (Н. Непомняща), національно-культурного й морального виховання (В. Зеньківський).

На кожному віковому етапі ігрова діяльність має свої особливості та форми здійснення. Дітям раннього віку притаманні предметні ігрові дії, у дошкільному віці переважають сюжетно-рольові та дидактичні ігри, у шкільному віці на перший план виходять рухливі, спортивні тощо. Кожен вид чи форма ігор має свої особливості, вирізняється умовами організації, метою та завданнями.

Величезний вплив на творчий розвиток дітей різних вікових груп мають музичні ігри, зокрема й рухливі, які, на думку І. Власенко, О. Гумінської, Т. Науменко, О. Пермякова, М. Чумарної, є основною формою діяльності на музичних заняттях. Ігрова музично-ритмічна активність має винятковий потенціал розвитку особистості, пізнання себе та навколишнього середовища, є способом засвоєння культури та мистецтва, опанування соціальних ролей. Так, на її основі формується та розвивається особистість, її вміння та навички, необхідні для праці, навчання, соціологізації, оздоровлення, відпочинку.

Мета статті – розкрити значення ігрових форм музично-ритмічної діяльності школярів, охарактеризувати ефективні методи та підходи в їх організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Пермяков визначає гру як «форму діяльності в умовних ситуаціях, що спрямована на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в соціально закріплених предметних діях, у предметах науки і культури <...> Учень грає, тому що розвивається, й розвивається тому, що грає» (Пермяков, 2014, с. 30). Це положення підтримує Н. Гавриш, яка вважає гру своєрідним розвивальним середовищем для повноцінного становлення особистості школяра й однією з найпродуктивніших форм навчання та розвитку (Гавриш, 2012).

Поєднання музики, руху та слова має комплексний вплив на особистість дитини, що реалізується в різних формах і підходах.

Найпоширенішою формою музичної діяльності школярів є групові (колективні) музичні ігри, які забезпечують ритмічний розвиток школярів на основі різноманітних ритмічно організованих рухів під час слухання музики, співу, виконавства на музичних інструментах, вивчення музичної грамоти, імпровізації тощо. Наприклад, ознайомлення учнів з нотними тривалостями супроводжується тактуванням, простукуванням, оплесками, маршуванням; з розміром – танцювальними рухами, ритмічними імітаційними вправами; з будовою, формою, динамікою – танцювальними кроками та рухами. Здебільшого весь педагогічний вплив відбувається в ігровій формі.

Ігри під інструментальну музику поділяються на сюжетні, де виступають якісь персонажі, розгортається дія та вирішується основне завдання – відтворити музично-ігровий образ персонажа, та несюжетні (різновид рухливих ігор). Ігри під спів – це хороводи, інсценування пісень тощо.

О. Гумінська значно розширила перелік комплексних форм колективного музикування, які потребують активної музично-ритмічної діяльності, здебільшого ігрового творчого характеру. До них віднесено: вокально-інструментальні діалоги; створення текстів пісень; інсценізацію, театралізацію пісень; речитацію-імпровізацію з інструментальним виконавством; декламаційно-театральне оформлення музики для слухання; ритмо-вокально-пластичні діалоги зі звучними жестами; створення вокально-пластичних композицій на заданий сюжет, літературний твір; колективне створення ритмічно-пластичних та інструментальних композицій; пластичну імпровізацію на основі літературного тексту, музичного твору, образу епохи, композитора, стилю; пластично-звуконаслідувальне втілення живописних образів; театралізацію, пластичну реалізацію музичних творів; створення пластично-вокальних, танцю-

вально-театральних композицій; інструментальну імпровізацію на основі літературного тексту, образу, стилю, картини тощо; інструментально-пластичну імпровізація супроводу до пісні, музичного твору до слухання музики; створення інструментально-танцювальних композицій; створення вокально-інструментально-пластичних композицій на основі образу, літературного тексту; створення інструментально-вокально-танцювальних композицій (Гумінська, 2020, с. 25).

Сприятливу дію на музично-ритмічний розвиток несуть театралізовані ігри. Л. Артемова, А. Богуш, О. Гумінська зазначають, що ігри-драматизації й імпровізації, інсценізації літературних творів тощо чинять значний естетичний вплив через те, що школярі, розкриваючи психологічні особливості персонажів, самостійно добирають для них засоби мовленнєвої (інтонація) та зовнішньої виразності рук – жести, обличчя – міміка, усього тіла – пантоміміка.

Водночас у роботах Л. Артемової, А. Богуш, Н. Луцан наголошується на значенні сюжетно-рольової гри – вільної форми групової діяльності учнів, де вони об'єднуються за власною ініціативою, самі обирають сюжет, розподіляють ролі й ігровий матеріал, окреслюють план і розвивають зміст під час виконання тієї чи тієї ігрової дії. Водночас відображення різних ситуацій у грі відбувається через моделювання та заміщення явищ дійсності, сприяє розвитку уяви, творчості, мислення.

Згідно з висновками науковців, кожна рухлива гра містить у своїй структурі правила, рухливе завдання, яке учень має розв'язати самостійно, але через аналіз умов його виконання. У дослідженні М. Савченко (Савченко, 2014) підкреслено, що ігри за правилами потребують мобілізації знань дітей і спрямовують їх на самостійний вибір вирішення ігрового завдання. Творчі ігри заохочують до бажання самостійно розігравати ролі та події, розмірковувати над ними, встановлювати зв'язки між різними подіями, за власним розсудом обирати найкращий спосіб реалізації задуму, застосувати на практиці вже здобуті раніше знання, виражати їх словом. Зумовленість поведінки будь-яким типом гри привчає школярів до дисциплінованості, розвиває в них цілеспрямованість, відповідальність, самостійність.

Серед новітніх підходів до музично-ритмічного розвитку дітей помітне місце посідає логоритміка (грец. *лого* – слово, мова; *ритм* – розмірність, рівномірне чергування), яка застосовується не лише як метод, а і як активна форма терапії, що має лікувальний ефект, особливо в умовах інклюзивного навчання.

В основі логоритміки лежать концептуальні положення програми ритмічного виховання, відомі як метод ритмічної гімнастики, розроблені та впроваджені ще на початку ХХ ст. Е. Жак-

Далькросом. Подальший розвиток його система отримала в К. Орфа й у сучасних вітчизняних і зарубіжних методиках музично-ритмічного розвитку, лікувальної ритміки, ритмопластики, логопедичної ритміки тощо.

Складовими частинами логоритміки є природні рухи тіла – маршування, перешикування, ходьба, легкий біг, стрибки та дихання; музично-ритмічні, танцювальні рухи та вправи на розвиток уваги, регулювання м'язового тону, формування чуття ритму та темпу, узгодження слів із рухами та музикою, диригування; слухання (сприймання) музики (з наступною бесідою, визначенням засобів музичної виразності твору) – дидактичні ігри, гра на музичних інструментах, імпровізація; співи – дихальна гімнастика, вокальні вправи, мовленнєві ігри, хороводи, драматизація, пісенна творчість.

Як підтверджує практика, використання логоритміки позитивно впливає на естетичний розвиток учнів, формує і впорядковує рухову сферу, має коригувальний і оздоровчий ефект (Чеснокова, Золотарьова, 2019, с. 19–20).

Ритмічне виховання школярів варто починати із цілісного сприйняття музичного твору, пізнання його характеру, темпу, метроритму. Щоби бажання дітей рухатися під музику стало природним, радісним, треба наповнити його цікавим методичним матеріалом. Особливий педагогічний вплив на школярів мають музичні ігри, пов'язані з рухами під музику – це ритмічні вправи, музичні ігри та танці (народні, бальні, класичні, сучасні).

Не всі учні відразу можуть точно виконувати рухи під музику. Тому на початковому етапі їх засвоєння важливо використовувати підготовчі вправи, спрямовані на опанування необхідних рухових навичок. Такі музично-рухові вправи допомагають краще опанувати своє тіло, координувати рухи, узгоджувати їх із рухами інших дітей, вчать просторовому орієнтуванню, сприяють засвоєнню елементів різноманітних танців. Форма та виразність рухів мають відповідати характеру, темпу та динаміці: прості ритмічні рисунки, акценти, метрична пульсація легко відтворюються в ході, підстрибуваннях, оплесках тощо, а динамічні та темпові зміни мають відображатися в амплітуді, напрямку активності рухів.

З метою розвитку творчої активності школярів необхідно надавати їм можливість самостійно рухатися під музику. Якщо діти соромляться, то вчитель має підводити їх до цього поступово та непомітно. Наприклад, якщо у знайомій грі, де вони згідно зі звуками маршу звикли ходити, можна несподівано його замінити іншим музичним твором, під який рухатися як раніше незручно. Тоді учні, підкорюючись музиці, будуть шукати відповідний рух, імпровізувати. Необхідно стежити, щоби рухи передавали характер

музики, емоційну забарвленість, динаміку, початок і кінець її звучання.

Для розвитку почуття ритму дієвими методами є використання «мовної імпровізації», коли вчитель в ігровій формі пропонує скласти учням текст до заданого розміру, ритму, або, навпаки, записати ритм запропонованої мелодії. Молодшим школярам подобається читати вірші під музику, а старшим – реп із характерними жестами. Застосування такого методу, що має назву «ритмодекламація», потребує ретельного підбору музичного супроводу, щоби він відповідав темпу мовлення, особливостям ритмічного рисунка, змісту тексту.

Гарні результати дає використання методів «вільного диригування» та «пластичної імпровізації», які, по-перше, відповідають моторній природі музичного сприйняття, по-друге, забезпечують цілісне охоплення твору.

Дієвий оздоровчий ефект мають також дихальні вправи, під час виконання яких учні в ритмічно організований спосіб зображають те, як вони ніби дмухають на гаряче, здувають пил, задувають свічку, зігрівають замерзлі руки тощо, а також можуть видавати різноманітні звуки – свист, зітхання, схлипування, крик.

Висновки. Ігрові форми музично-ритмічної діяльності наділені значним потенціалом для всебічного розвитку школярів. Вони приваблюють своєю емоційною насиченістю й організованістю, простотою та свободою у виборі дій і рухів, надають можливості для відображення учнями набутого досвіду, його оновлення та збагачення.

Результативність використання музично-ритмічних ігор у навчально-виховному процесі залежить від підпорядкованості потребам, бажанням та інтересам дітей, а також рівня обізнаності про роль і зміст гри, що надає впевненості у своїх силах. Великого значення набуває вміння оперувати ігровими діями, виконання їх згідно із сюжетом, змістом ролі, спираючись на встановлені відповідні правила поведінки. Отримання задоволення від музично-ритмічних ігор поглиблює прагнення до творчості в музичній діяльності, сприяє виявленню та розвитку цілеспрямованості та наполегливості в досягненні результату.

Перспективи подальших досліджень. Дана стаття не вичерпує всіх аспектів визначеної проблематики. До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку належить розроблення технологій музично-ритмічного розвитку в умовах інклюзивного, дистанційного та змішаного навчання.

Література:

- Пермяков О., Власенко І., Лаврентьєва О. (2014). Дидактичні ігри на уроках музики. Київ: КНТ. 271 с.
- Гавриш Н. (2012). Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Київ: Видавничий дім «Слово». 256 с.
- Гумінська О. (2020). Технологія самовираження учнів у процесі колективного музикування. *Мистецтво та освіта*, № 3 (97). С. 20–25.
- Савченко М. (2014). Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 18 с.
- Чеснокова Л., Золотарьова О. (2019). Заняття з логоритміки для дітей з вадами мовлення. Харків: Вид. група «Основа». 160 с.

References:

- Permiakov O., Vlasenko I., Lavrentieva O. (2014). Dydaktychni ihry na urokakh muzyky [Didactic games in music lessons]. Kyiv: KNT. 271 s.
- Havrysh N. (2012). Kaleidoskop informatsiino-ihrovoi tvorchosti ditei [Kaleidoscope of children's information and game creativity]. Kyiv: Vydavnychiy Dim "Slovo". 256 s.
- Huminska O. (2020). Tekhnolohiia samovyrazhennia uchniv u protsesi kolektyvnoho muzykuvannia [Technology of students' self-expression in the process of collective music making]. *Mystetstvo ta osvita*, № 3 (97). S. 20–25.
- Savchenko M. (2014). Vykhovannia samostiinosti u ditei starshoho doshkilnoho viku v ihrovii diialnosti [Education of independence in children of older preschool age in game activities]. Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. 18 s.
- Chesnokova L., Zolotarova O. (2019). Zaniattia z lohorytmiky dlia ditei z vadamy movlennia [Classes on logarithmics for children with speech disorders]. Kharkiv: Vyd. hrupa "Osnova". 160 s.